

Н.О. Кордунова, Н.С. Дмитріюк

РОЛЬ ЕМОЦІЙНОГО ФАКТОРУ В МІЖОСОБИСТІСНІЙ ВЗАЄМОДІЇ СТУДЕНТІВ

Кордунова Н.О., Дмитріюк Н.С. Роль емоційного фактору в міжособистісній взаємодії студентів. У статті представлено теоретико-емпіричний аналіз проблеми ролі емоційного фактору в міжособистісній взаємодії студентів в умовах сучасної підготовки у вищому навчальному закладі. Розглянуто основні підходи щодо сутності феноменів емоційних станів. Аналіз проблеми фокусується на розгляді їх в якості важливої ланки в системі міжособистісних взаємин. Показано, що розвиток емоційних особливостей є одним із важливих чинників взаємодії студентів у процесі навчання. Проаналізовано зміни в динаміці емоційних властивостей особистості студентів у процесі міжособистісних взаємин. Наводяться результати дослідження особливостей їх прояву. Доведено, що в основі складових міжособистісних взаємин студентів різних років навчання присутній критерій емоційності, який є індикатором настрою і поведінки, а також формує взаємини. Підтверджена думка про те, що рівень міжособистісних відносин у студентському колективі важливим чином пов'язаний зі ступенем розвитку емоційної адекватності.

Ключові слова: емоції, емоційність, емоційні переживання, емоційні взаємини, міжособистісні взаємини.

Кордунова Н.А., Дмитріюк Н.С. Роль емоціонального фактора в межличностном взаимодействии студентов. В статье представлен теоретико-эмпирический анализ проблемы роли эмоционального фактора в межличностном взаимодействии студентов в современных условиях подготовки в высшем учебном заведении. Рассмотрены основные подходы сущности феноменов эмоциональных состояний. Анализ проблемы фокусируется на рассмотрении их в качестве важнейшей сферы в системе межличностного взаимодействия. Показано, что развитие эмоциональных особенностей есть одним из важных компонентов взаимодействия студентов в процессе обучения. Проанализировано изменения в динамике эмоциональных особенностей студентов в межличностных отношениях. Наводятся результаты исследования особенностей их проявления. Доказано, что в основе становления межличностного взаимодействия студентов разных годов обучения присутствует критерий эмоциональности, который является индикатором настроения и поведения, а также формирует взаимоотношения. Подтверждено мнение о том, что существует связь уровня межличностного взаимодействия студентов и уровня эмоциональной адекватности.

Ключевые слова: эмоции, эмоциональность, эмоциональные переживания, эмоциональные взаимоотношения, межличностные взаимоотношения.

Постановка проблеми. Природа міжособистісних взаємин досить складна. В них виявляються індивідуальні властивості особистості, емоційні та вольові якості, інтелектуальні можливості, засвоєні особистістю норми і цінності суспільства. У системі міжособистісних взаємин особистість реалізує себе. Вступаючи у ці відносини, особистість має можливість оцінити себе у системі взаємин з іншими.

Емоційність є важливою ланкою в системі міжособистісних відносин, оскільки усвідомлення, контроль та регуляція емоцій допомагає адаптуватися в динамічних умовах сучасного життя, приймати правильні рішення, керувати своєю поведінкою, відображає взаємну готовність особистості до взаємодії з іншими.

На сучасному етапі найбільшої актуальності набуває проблема емоційних взаємин студентської молоді, яка відрізняється за соціальним складом, віком і в той же час має свої специфічні особливості. Ці особливості пов'язані з формуванням у молодих людей міжособистісної взаємодії в навчальній, громадській діяльності, спілкуванні.

Аналіз останніх публікацій. Різні аспекти дослідження означеного кола проблем посідають центральне місце у сучасній психології. Її вивченням займається багато вчених різних галузей психологічної науки (Л. Аболін, Б. Варданян, М. Дьяченко, П. Зібельман, Є. Ільїн, Г. Нікіфоров, А. Ольшаннікова, В. Пономаренко, Т. Рібо, О. Чебикін, О. Чернікова та ін.).

Дослідження емоційності пов'язане з виділенням загально-психологічного та прикладного рівня її вивчення (Ю. Александровський, Ф. Василюк, Т. Кириленко, Л. Китаєв-Смик, О. Саннікова, Т. Титаренко, О. Чебикін та ін.).

Значна частина досліджень присвячена розгляду ролі емоцій та емоційних переживань у різних видах діяльності, зокрема навчальній (Т. Кириленко, Є. Кульчицька, Л. Малімон, В. Семіченко, О. Чебикін та ін.).

Однак, сьогодні недостатньо досліджень, присвячених ролі емоцій у процесі міжособистісної взаємодії студентів.

Формулювання мети і завдань статті. *Мета статті:* теоретично та емпірично проаналізувати роль емоцій у міжособистісній взаємодії студентів у процесі навчання.

Для досягнення поставленої мети нами були поставлені такі *завдання:*

- здійснити теоретичний аналіз ролі емоційного фактору у міжособистісній взаємодії студентів;
- з'ясувати психологічні особливості впливу емоцій на психічний розвиток особистості в юнацькому віці;
- розкрити емпіричні показники явища емоційності у студентів та шляхи її профілактики в особистісній сфері.

Виклад методики і результатів дослідження. Період навчання у вищому навчальному закладі характеризується активним формуванням професійних, світоглядних і громадянських якостей майбутнього фахівця, розвиток професійних здібностей, становлення інтелекту і стабілізація рис характеру, перетворення мотивації та всієї системи ціннісних орієнтацій, формування соціальних цінностей у процесі професіоналізації. У зв'язку з цим, під час навчання у вищому навчальному закладі, відбувається збільшення кількості емоціогенних об'єктів, що особливо впливають на міжособистісні взаємини. Спостерігається зростання диференційованості емоційних переживань, збільшення здатності розуміння емоцій інших людей, перехід емоціогенних реакцій від імпульсивності до довільності. Це період, якому властиві суперечливі переживання, внутрішнє незадоволення, тривожність.

В емоційній сфері у студентському віці можна виділити: 1) збільшення кількості емоціогенних об'єктів, особливо тих, що мають соціальний характер; 2) збільшення рівня диференційованості емоційних переживань; 3) виникнення емоційних переживань не тільки з приводу теперішнього, але й з приводу майбутнього; 4) збільшення здатності

розуміти емоції інших людей (дорослих, однокурсників); 5) перехід емоціогенних реакцій від імпульсивності до поміркованості.

В цьому віці відбуваються зміни і в динаміці емоційних властивостей особистості: емоційна збудливість, образливість і мстивість. За даними Є. Ільїна в юнацькому віці розширюється коло спілкування, життєвий світ юнака, групова прихильність до типу людей, на яких вони орієнтуються [2].

Таким чином, період навчання студентів у вищому навчальному закладі характеризується високою диференційованістю емоційних реакцій і способів вираження емоційних станів, а також підвищенням самоконтролю; саморегуляції. Хоча рівень свідомого самоконтролю у юнаків значно вищий, вони часто жаліються на свою безвольність, нестійкість, а також такі риси: образливість, капризність, нестриманість. У них спостерігаються індивідуальні різниці в проявах тривожності, яка викликана певними факторами, зокрема успішністю, положенням в середовищі ровесників, особливостями самооцінки.

Одним з найяскравіших показників ефективності міжособистісних взаємин є стабільність емоційних проявів членів групи. Її можна досягти не тільки створенням загальної позитивної ситуації в групі, але й враховуючи індивідуальні особливості кожної особи. Особлива увага дослідників приділяється тому, що будь-який акт міжособистісної взаємодії – це не просто вплив людини на людину, а їх безпосередня взаємодія.

Роль емоційного фактору у міжособистісній взаємодії важко переоцінити. Прагнення підтримувати у себе і свого оточення позитивний емоційний настрій забезпечує здоров'я, бадьорість і задоволення.

Між молоддю і навколишнім світом складаються об'єктивні відносини, які стають предметом почуттів та емоцій. В емоціях і почуттях виявляється своєрідне особистісне ставлення їх до навколишньої дійсності і до самої себе. Почуття та емоції виникають у процесі діяльності і впливають на її перебіг.

Емоції створюють основну спонукальну силу і своїм впливом здатні змінити спосіб життя, дій та спілкування. Нездатність або небажання зрозуміти емоційний стан іншої людини призводить до психологічної несумісності, яка нерідко стає причиною конфліктів.

Спираючись на дослідження В.Д. Небиліцина, А.Є. Ольшаннікової, слід виходити з трьохкомпонентної теорії емоцій, згідно якої в якості базальних емоцій виділяються три модальності: радість, страх, гнів, які виступають по відношенню до окремих емоційних переживань як родові, первинні характеристики.

На думку А. Ольшаннікової найбільш ранніми є емоції задоволення, страху, гніву. Вони з'являються на основі вроджених первинних недиференційованих реакцій задоволення і незадоволення [5].

Вітчизняні вчені Е. Носенко та Н. Коврига довели, що інтенсивність і частота стресових реакцій особистості залежить від рівня сформованості її емоційного інтелекту. Отже, керувати, регулювати перебіг своєї життєдіяльності особистість зможе тільки тоді, коли буде розуміти свої емоції, свій внутрішній світ [4].

У кожної людини є репертуар характерних для неї емоцій, що дозволяє говорити про таку психологічну реальність, як індивідуально специфічний і одночасно індивідуально стійкий емоційний тип суб'єкта. Індивідуальна специфіка може виявлятися як у гострих емоціогенних ситуаціях, так і відносно нейтральних, тобто умовах, де відсутні очевидні об'єктивні причини, які обумовлюють емоції тієї чи іншої модальності. Емоції в

таких ситуаціях характеризують ніби початкову емоційну основу суб'єкта, її стійкі емоційні особливості.

На нашу думку, структура особистості юнака формується шляхом стабілізації відносин з оточуючими. В основі адаптивних складових міжособистісних взаємин завжди лежить критерій емоційності, який у своїй більшості є індикатором настрою і поведінки, а також формує відносини.

На думку К. Обуховського, поряд із загальною орієнтацією в світі необхідна також емоційна орієнтація. Вона полягає в здатності безпосередньо розпізнавати емоційні стани інших людей та свої емоційні стосунки з ними. Існує чітка залежність функціонування індивіда від точності його орієнтації, в тому числі і емоційної [6].

Специфіка емоційного сприйняття особистості в юнацькому віці впливає на розуміння оточуючої дійсності, на її мрії і плани, на вибір сфери діяльності.

У вітчизняній психології існує безліч думок з приводу того, яке місце посідають міжособистісні відносини в реальній системі життєдіяльності людини. Перш за все, необхідно звернути увагу на думку В. Мясіщева, який вважав, що найголовніше, що визначає особистість – її ставлення до людей, що є одночасно взаємовідносинами. Міжособистісні взаємини – це сукупність зв'язків, що складаються між людьми у формі почуттів, суджень та звернень один до одного. Міжособистісні взаємини включають: сприйняття і розуміння людьми один одного; міжособистісну привабливість (тяжіння і симпатія); взаємодію та поведінку [3].

Саме в юності загострюється потреба до відокремлення, прагнення захистити свій унікальний світ від вторгнення сторонніх і близьких людей для того, щоб через рефлексію зміцнити почуття особистості, зберегти свою індивідуальність, реалізувати свої домагання на визнання. Відокремлення як засіб утримання дистанції при взаємодії з іншими дозволяє молодій людині «зберігати своє обличчя» на емоційному та раціональному рівні спілкування.

Емоційний стан особистості і міжособистісні взаємини юнаків знаходяться у взаємозв'язку і характеризуються загальною психологічною особливістю: силою прояву емоцій, що входять до емоційної сфери особистості, і співвідношенням рівнів міжособистісних стосунків.

Рівень міжособистісних взаємин у колективі залежить від ступеня розвитку емоційної адекватності, емоційної згуртованості та їх співвідношення. Між спрямованістю особистості і міжособистісними стосунками юнаків і дівчат існує зв'язок, який виражається у впливі особливостей спрямованості особистості на формування різних видів міжособистісних відносин. Завдяки особливостям емоційної сфери вони можуть оцінювати навколишніх людей, встановлювати певне значення відносин, яких набувають протягом певного періоду часу.

Таким чином, у сучасних дослідженнях ролі емоційної сфери у міжособистісних взаєминах в студентському віці основний акцент робиться на виявленні взаємозв'язків особливостей емоційної сфери особистості та її міжособистісних взаємин. Чим більше особистість емоційно врівноважена, тим легше їй буде встановлювати контакти з оточуючими людьми.

Основні погляди науковців на досліджувану проблему стали підставою для розробки програми дослідження. Вибірку дослідження склали студенти першого, другого

та третього курсів факультету психології та соціології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки у кількості – 60 осіб.

У дослідженні використані методики, які вимірюють психологічні особливості емоційної сфери студентів у міжособистісній взаємодії в різних ситуаціях. З цією метою були використані: методика діагностики емоційних станів (Г. Айзенк), самооціночний тест «Характеристика емоційності» (Є. Ільїн), діагностика стилів поведінки в конфліктній ситуації (К. Томас).

Дослідження самооцінки психічних станів за методикою А. Айзенка дало можливість виявити відмінності у проявах тривожності. Дані свідчать, що середній показник тривожності становить 6,2 у досліджуваних студентів першого курсу. У досліджуваних студентів другого курсу цей показник становить 4,8. На третьому курсі цей показник становить 3,9. Середній показник фрустрації у досліджуваних першого курсу становить 5,4. На другому курсі цей показник 5,1. На третьому курсі цей показник становить 4,6. Ці показники характеризують ситуації пов'язані з неприємностями, з певними труднощами у навчанні, станом здоров'я, а також взаєминами з однокурсниками, які виступають як перешкоди і протидії певного впливу.

Середній показник агресивності становить у досліджуваних першого курсу 4,1. На другому курсі – 3,5, а на третьому курсі – 2,9, що показує помітне зниження агресивної поведінки по відношенню до оточуючого соціального середовища. Середній показник ригідності становить у досліджуваних першого курсу 6,0. На другому курсі – 5,9 і відповідно на третьому курсі ці показники становлять 3,2. Це може розцінюватися як невміння змінювати звички, переключати увагу, з обережністю ставитися до всього нового, важко зближатися з людьми, або прояв зниження адаптації у стресових, фрустраційних ситуаціях.

Особливості своєї емоційної сфери досліджуваних були визначені за допомогою тесту Є. Ільїна «Характеристика емоційності».

Отримані дані свідчать, що низький рівень прояву емоційної збудливості у студентів першого курсу властивий 12,3%, другого курсу – 14,4% та третього курсів – 13,9%. Середній рівень характерний для 46,5 % студентів першого курсу, 45,1% студентів другого курсу та 45,9% третього курсу.

Високий рівень емоційної збудливості характерний для 41,2% студентів першого курсу, 40,5% студентів другого курсу та 40,2% студентів третього курсу.

Аналіз інтенсивності емоцій свідчить, що низький рівень властивий 15,4% студентам першого курсу, 14,7 % характерний для другого курсу та 14,5% для третього курсу. Аналіз прояву середнього рівня інтенсивності емоцій виявив, що він характерний для 33,5% студентів першого курсу, 34,3% студентів другого курсу та 34,5% третього курсу. Високий рівень характерний для 51,1% студентів першого курсу, 49,0% студентів другого курсу та 51,0% студентів третього курсу.

Тривалість емоцій свідчать, що низький рівень властивий 30,5% студентам першого курсу, 29,4% характерний для другого курсу та 26,3% для третього курсу.

Аналіз прояву середнього рівня тривалості емоцій виявив, що він характерний для 41,7% студентів першого курсу, 41,3% студентів другого курсу та 46,2% для третього курсу.

Високий рівень характерний для 28,8 % студентів першого курсу, 30,3% студентів другого курсу та 31,5% студентів третього курсу.

На основі аналізу емоційності та її складових можна зробити висновки про те, що низький рівень емоційності спостерігається у тривожних, імпульсивних, емоційно неврівноважених студентів. Середній рівень характеризується врівноваженістю, спокоєм, слабкими або відсутніми невротичними ознаками, постійністю в інтересах. Студенти з високим рівнем добре усвідомлюють вимоги дійсності, не приховують від себе особистих недоліків, здатні оцінювати свої можливості.

За методикою К. Томаса вивчалися стилі поведінки, які найчастіше обирають студенти у взаємодії. Результати засвідчили, що уникнення як стиль поведінки на низькому рівні спостерігається у 13,1% студентів першого курсу, 31,2% другого курсу, 46,6% третього курсу. Середній рівень демонструють 40,9% досліджуваних першого курсу, 49,5% другого курсу та 36,4% досліджувані третього курсу. Високий рівень демонструють 45,6% студентів першого курсу, 20,3% другого та 17,2% третього курсу.

Стиль співробітництва – низький рівень спостерігається у 45,4% досліджуваних першого курсу, 20,4% другого курсу та 14,5% третього курсу. Середній рівень виявився у 29,8% студентів першого курсу, 40,0% другого курсу та 40,9% третього курсу. Високий рівень демонструють 18,2% студентів першого курсу, 40,0% другого та 46,3% третього курсу.

Стиль пристосування знаходиться на низькому рівні і його використовують 31,8% досліджуваних першого курсу, 22,5% другого курсу та 42,2% третього курсу. Середній рівень виявлений у 45,8% досліджуваних першого курсу, 41,3% другого та 40,9% третього курсу. Високий рівень демонструють 22,4% студентів першого курсу, 36,2% другого та 16,9% третього курсу.

Змагання як тип поведінки на низькому рівні використовують 36,4% досліджуваних першого курсу, 28,7% другого курсу та 29,0% третього курсу. Середній рівень виявлений у 40,9% досліджуваних першого курсу, 45,0% другого та 30,1% третього курсу. Високий рівень демонструють 22,7% студентів першого курсу, 26,3% другого та 39,9% третього курсу.

Стиль поведінки компроміс на низькому рівні використовують 27,3% досліджуваних першого курсу, 23,3% другого курсу та 33,0% третього курсу. Середній рівень виявлений у 45,4% досліджуваних першого курсу, 46,5% другого та 32,2% третього курсу. Високий рівень демонструють 27,3% студентів першого курсу, 30,2% другого та 34,8% третього курсу.

Отже, переважаючими типами стратегій поведінки є компроміс, співробітництво, уникнення. Саме ці стилі визначають загальне враження в міжособистісних взаєминах та спілкуванні досліджуваних студентів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. В ході дослідження встановлено, що самооцінка психічних станів у досліджуваних різниться за роками навчання. Так, у досліджуваних перших курсів показники тривожності, агресивності, фрустрації та ригідності, значно вищі ніж на наступних курсах навчання. Ми припускаємо, що емоційні стани студентів перших курсів вищого навчального закладу у стані розвитку і мають вибірковий, мінливий характер, тобто вони розуміють емоційний стан, вміють проникати, відчувати переживання іншої людини, але ще не допомагають оточуючим своїми діями з метою покращення їхнього самопочуття.

За усіма визначеними критеріями прояву емоційності більшість студентів мають середній рівень. Високий показник емоційності характеризується імпульсивністю

поведінки та інтенсивністю почуття тривоги. Низький рівень емоційності спостерігається у тривожних, імпульсивних, емоційно неврівноважених студентів.

Спрямованість на взаємодію, спілкування найменш виражена у студентів першого курсу, що свідчить про недостатнє прагнення підтримувати відносини з одногрупниками і оточуючими, низьку орієнтацію на суспільну діяльність, на спілкування. Для них не є значущою потреба у прив'язаності і емоційних відносинах з оточуючими. Це може призвести до труднощів у сфері встановлення суспільних контактів, оскільки гнучкість у спілкуванні слабо виражена.

Переважаючими типами стратегій поведінки є компроміс, співробітництво, уникнення. Саме ці стилі визначають загальне враження в міжособистісних взаєминах та спілкуванні. Вони є значущими для особистості та лежать в основі становлення безконфліктних міжособистісних стосунків.

Нами була підтверджена думка про те, що зв'язок взаємодії особливостей емоційної сфери особистості та міжособистісних відносин досліджуваних студентів безперечно існує. Рівень міжособистісних відносин у колективі юнаків важливим чином пов'язаний зі ступенем розвитку емоційної адекватності, емоційної згуртованості та їх співвідношенням.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці та впровадженні спеціальної психокорекційної програми підготовки майбутніх психологів у процесі міжособистісної взаємодії в студентському колективі.

Список використаних джерел

1. Ильин Е. П. Психология доверия. Санкт-Петербург: Питер, 2013. 288 с.
2. Ильин Е. П. Психология общения и межличностных отношений. Санкт-Петербург: Питер, 2009. 576 с.
3. Мясищев В.Н. Психология отношений: избр. психол. тр. Москва- Воронеж. Изд-во «Инс-т практ. психологии»: НПО «МОДЭК», 1998. 362 с.
4. Носенко Е.Л., Коврига Н.В. Емоційна розумність як детермінанта успішності життєдіяльності людини і шляхи її операціоналізації. *Вісн. Дніпропетр. ун-ту. Сер. «Педагогіка і психологія»*. 2000. Вип. 6. С. 3-9.
5. Ольшанникова А.Е. К проблеме диагностики психологического развития. *Тезисы докладов на симпозиуме*. Таллин, 1974. С. 125.
6. Обуховский К. Галактика потребностей. Психология влечений человека. Санкт-Петербург: Речь, 2003. 296 с.
7. Чепелева Н.В. Самопроекування особистості в дискурсивному просторі. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. Київ: Міленіум, 2012. Вип. 31. С.12– 20.

References transliterated

1. Ylyn E. P. Psykholohyia doveryia. SPb.: Pyter, 2013. 288 s.
2. Ylyn E. P. Psykholohyia obshchentya y mezhlychnostnykh otnoshenyi. SPb.: Pyter, 2009. 576 s.
3. Miasyshchev V.N. Psykholohyia otnoshenyi: yzbr. psykhol. tr. M.: Voronezh. Yzd-vo «Yns-t prakt. psykholohyy»: NPO «MODЭК», 1998. 362 s.
4. Nosenko E.L., Kovryha N.V. Emotsiina rozumnist yak determinanta uspishnosti zhyttiediiialnosti liudyny i shliakhy yii operatsionalizatsii. *Visn. Dnipropetr. un-tu. Ser. «Pedagogika i psykholohiia»*. 2000. Vyp. 6. S. 3-9.

5. Olshannykova A.E. K probleme dyahnostyky psykholohycheskoho razvytyia. *Tezisy dokladov na sympozyume*. Tallin, 1974. S. 125.
6. .Obukhovskiy K. Halaktyka potrebnosti. Psykholohyia vlechenyi cheloveka / SPb.: Rech, 2003. 296 s.
7. Chepelieva N.V. Samoproektuvannia osobystosti v dyskursyvnomu prostori. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii: zb. statei*. K.: Milenium, 2012. Vyp.31. S.12–20

Kordunova N.O., Dmytriyuk N.S. The role of the emotional factor in the interpersonal interaction of students. The theoretical and empirical analyses of the role of the emotional factor in the interpersonal interaction of students in the conditions of modern training in higher educational institutions are presented in the article. The main approaches to the essence of phenomena of emotional states are considered. The analysis of the problem focuses on considering them as an important link in the system of interpersonal relationships. It is shown that the development of emotional peculiarities is one of the important factors of interaction of students in the process of learning. The study is based on methods that measure the psychological peculiarities of students' emotional sphere in the interpersonal interaction in different situations. The changes in the dynamics of the emotional properties of the student's personality in the process of interpersonal relationships are analyzed. The results of the study of the peculiarities of their manifestation are presented. It is established that the basis of the components of interpersonal relationships of students of different years of study is the measure of emotionality, which is an indicator of mind and behavior, and also forms relationships. It is proved that the basis of the components of interpersonal relationships of students of different years of study is the criterion of emotionality, which is an indicator of mood and behavior, and also forms relationships. It is confirmed the idea that the level of interpersonal relations in a student group is important in relation to the degree of development of emotional adequacy.

The data obtained, in our opinion, disturb an important problem of researching the role of emotional factor in the interindividual interaction of students of the students' age, which is relevant for research in the field of personality psychology.

Key words: emotions, emotional, emotional experiences, emotional relationships, interpersonal relationships.